

Gyöngyös városképi alakulása 1917-1937 között. KOR-TÉR-KÉP II.

B. Gál Edit

ABSTRACT: *The Changes in the Gyöngyös Cityscape, 1917-1937.* The paper treats the changes in the cityscape of Gyöngyös between 1917 and 1937. The intensive development of the town, which started at the turn of the century, was halted on 21 May 1917, when a devastating fire demolished the whole town. In 1918, Gyöngyös had to be rebuilt from its ruins. The leader of the reconstruction was Dr. Ferenc Harrer, and the regulation plans were worked out by László Warga. The paper mainly discusses the construction works and development of public utilities in the 20 years following the fire, under Mayor Dr. Árpád Puky, through a number of examples.

A Mátrai Tanulmányok 1999-es kötetében a XX. század elejének városfejlesztési törekvéseiről írtam. Bemutattam a nagyarányú magán- és középítkezéseket és szóltam az 1910-es évek derekának csodálatos elképzeléseiről, az új városháza és húscsarnok terveiről.

Azt a korszakot, amelyet a világháború is nyomorított, 1917 májusában egy hatalmas tűzvész zárta le, nem csak a várost, de az álmokat is hamuvá égetve. „*Gyöngyös elhamvadt egy világháború zord viharai között, az elkövetkező béke mindent újéletre keltő, áldásos melege alatt pedig legyen Isten segítségével a haza egyik legszebb virága.*” Ezeket a szavakat IV. Károly király mondta, amikor meglátogatta a tűzpusztította várost. És 1918 valóban egy új „korszak” kezdetét jelentette a Mátra alján.

Már sokan leírták május 21-ének borzalmas éjszakáját, amikor is Gyöngyös pár óra leforgása alatt üszkös romhalmazzá vált. A korabeli tudósítások, a helyszíni felvételek füstölgő házakat, fedél nélkül maradt embereket vetítenek elénk. Gróf Esterházy Móric miniszterelnök a város újjáépítésének élére 1917. június 26-án kormánybiztost nevezett ki Dr. Harrer Ferenc fővárosi tanácsnok személyében. Harrernek az volt a feladata, hogy megszervezen egy, a modern városépítés összes követelményeit szervesen összefogó, egységes elgondolásokon alapuló, nagyszabású programot és megteremtse a végrehajtáshoz szükséges jogi és pénzügyi feltételeket. Harrer június 30-án érkezett Gyöngyösre. A legsürgősebb feladata a tűzkárosult lakosság jövő tavaszig való ideiglenes elhelyezése volt. Ezt a lehető legkisebb költséggel kellett megoldani, tehát részben a katonai épületek, részben a kevésbé rongálódott, gyorsan helyreállítható házak jöhettek számításba. A Belső-Mérges mellett a vásártéren és a Szent Bertalan templom szomszédságában „ideiglenes” barakk épületeket emeltetett. A városrendezési, szabályozási terv elkészítésével Warga László székesfővárosi műszaki tanácsost bízták meg. Harrer előkészítő munkájának eredményeként szavazta meg az országgyűlés az 1918. évi XXIII. törvénycikket, amely Gyöngyös újjáépítéséről rendelkezik. A törvény 2. pontja szerint „*Felhatalmaztatik a belügyminiszter, hogy a város szabályozási, csatornázási és vízellá-*

tási terveinek előkészítésénél felmerülő, valamint a kormánybiztos működésével kapcsolatos személyi és dologi kiadásokat ... viselhesse, hogy a gyöngyösi városépítési alapot egyszer s mindenkorra 3 millió koronával segítse.” Ebből a pénzből hozták létre a „Gyöngyös város rendezési alapot”. A Belső-Mérges patak megszüntetésének illetve a Külső-Mérgesbe terelésének, valamint a Nagypatak új mederbe terelésének költségeit az állam szintén magára vállalta. A VKM a templomok újjáépítésére 500.000 koronát adott. (1. kép)

1. kép. A Szt. Bertalan templom betetőzése a tűzvész után 1921. májusában.

Kimondja a törvény, hogy Gyöngyösön 15 évi adómentesség illeti meg azokat az épületeket, amelyek a tűzvész által elpusztított területen, vagy a szabályozási tervben megállapított utcavonalon ófalak felhasználása nélkül épülnek, ha legkésőbb 1923. december 31-ig lakható állapotba kerülnek. A belügyminiszter 6 millió korona erejéig kamatmentes előleget bocsáthat a kormánybiztos rendelkezésére, hogy az újjáépítéshez szükséges anyagokat és munkaerőt beszerezhesse. Az előleg 1920. december 31-ig visszafizetendő. Mindezekon felül a törvény felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a tényleges szükségleteknek megfelelően 12 millió korona hitelt nyújtson, amely 45 éven át utólagos lélelvi kamat és tőketörlesztési járadékokban fizetendő vissza. Ebből 3 mil-

lió került a középítkezések fedezésére, 9 millió a város által épített lakásokra, illetve a kisajátításokra. A törvény 19. paragrafusa kimondja : „Gyöngyöspüspöki nagyközség és Gyöngyössolymos nagyközség Kertmegi és Nagy-Mérges dűlőben fekvő azon földterülete melyet nyugatról a gyöngyösi határtól kiindulva a Nagy-patak keleti oldala, majd az 1798 és 1799 helyrajzi számú ingatlanok nyugati és északi mesgyéje, északról az 1724, 1309 és 1310 helyrajzi számú dűlőutak déli oldala, keletről és délről Gyöngyös város határa zár kö-

rül, legkésőbb 1920. január 1-vel közigazgatásilag Gyöngyöshöz csatoltassanak.” Ezzel a rendelkezéssel a város határát mind észak, mind dél felé megnövelték. (Gyöngyöspüspökit 1923. január 1-én Gyöngyöshöz csatolták.) Milyen szép lett volna, ha mindez megvalósul! Hiszen a törvény szerint az állam magára vállalta volna a város háromszögelésével, felmérésével, szintezésével és térképezésével, valamint a szabályozási vonalak és az új határvonalak kitűzésével járó valamennyi költséget, a város szabályozási, csatornázási és vízellátási terveinek elkészítésénél felmerülő költségeket, a városépítési alapnak 3 millió koronával való dotálását, továbbá a Belső-Mérgek patak megszüntetésének és a Nagy-Patak új mederbe terelésének költségeit. Az építkezésekre szánt 6 millió korona kamatmentes kölcsön és a 15 évi adómentesség biztosíthatta volna a gyors és színvonalas városépítést.¹ Volna ...-mondjuk, hiszen a végrehajtás éppen az állam által vállalt építkezések terén bénult meg. 1917 szeptember közepére elkészült ugyan a város rendezési terve, de nem kapta meg a papíron ígért 12 millió koronát. (2. kép)

2. kép. A Főtér a részben még romos épületekkel 1920 körül.

A Warga-féle terv levegős, „zöld” települést képzelt az üszkös romok helyébe. Zárt belsőudvaros épülettömbökkel, parkokkal, az utakat szegélyező fasorokkal.² A terv egyik legszebb része a parkosított vásártér, ahová Warga a városi strandot álmodta. A vonattal érkező idegen először ezzel a rendezett, zöldellő parkkal találkozik, amikor a városba indul. (3. kép)

1 Gyöngyösi Lapok 1929. február 12.

2 A Warga László által készített terv a Mátra Múzeum térképgyűjteményében. Ltsz.: 95.21.1

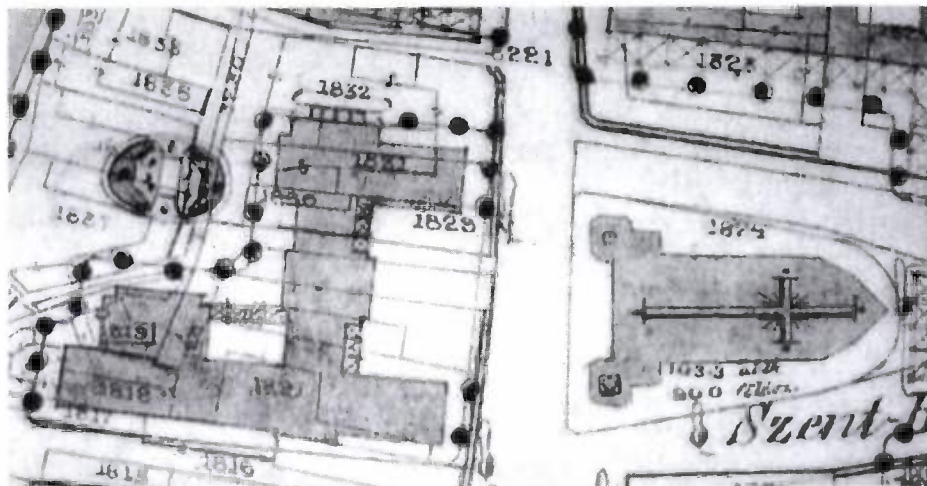

3. kép. A vásártér területe a rendezési terven.

Ugyanilyen minőségű része a rendezésnek a régi temető (a mai sportpálya) területe, ahol a zöld bokrok és fák között impozáns középületek kaptak volna helyet. (4. kép)

Az egykori búzapiacra szintén parkot, illetve gyümölcspiacot terveztek. A Hanák Kolos térre került volna a monumentális postapalota. (Nem a mai helyére, hanem attól kicsit északabbra, a térre.) (5. kép)

ző tanulmányban részletesen foglalkoztam³ ezen épületre - illetve vele együtt a húscsarnokra és nyilvános illemhelyre - kiírt pályázattal, valamint az erre beérkező pályaművekkel. A Warga-féle városrendezés a városháza új tömbjét, a tűzvész előtt kijelölt helyre tervezte a Huszár és a Vachott Sándor utcák közé. (6. kép)

6. kép. A városháza hatalmas épülettömbje a Szt. Bertalan templommal szemben.

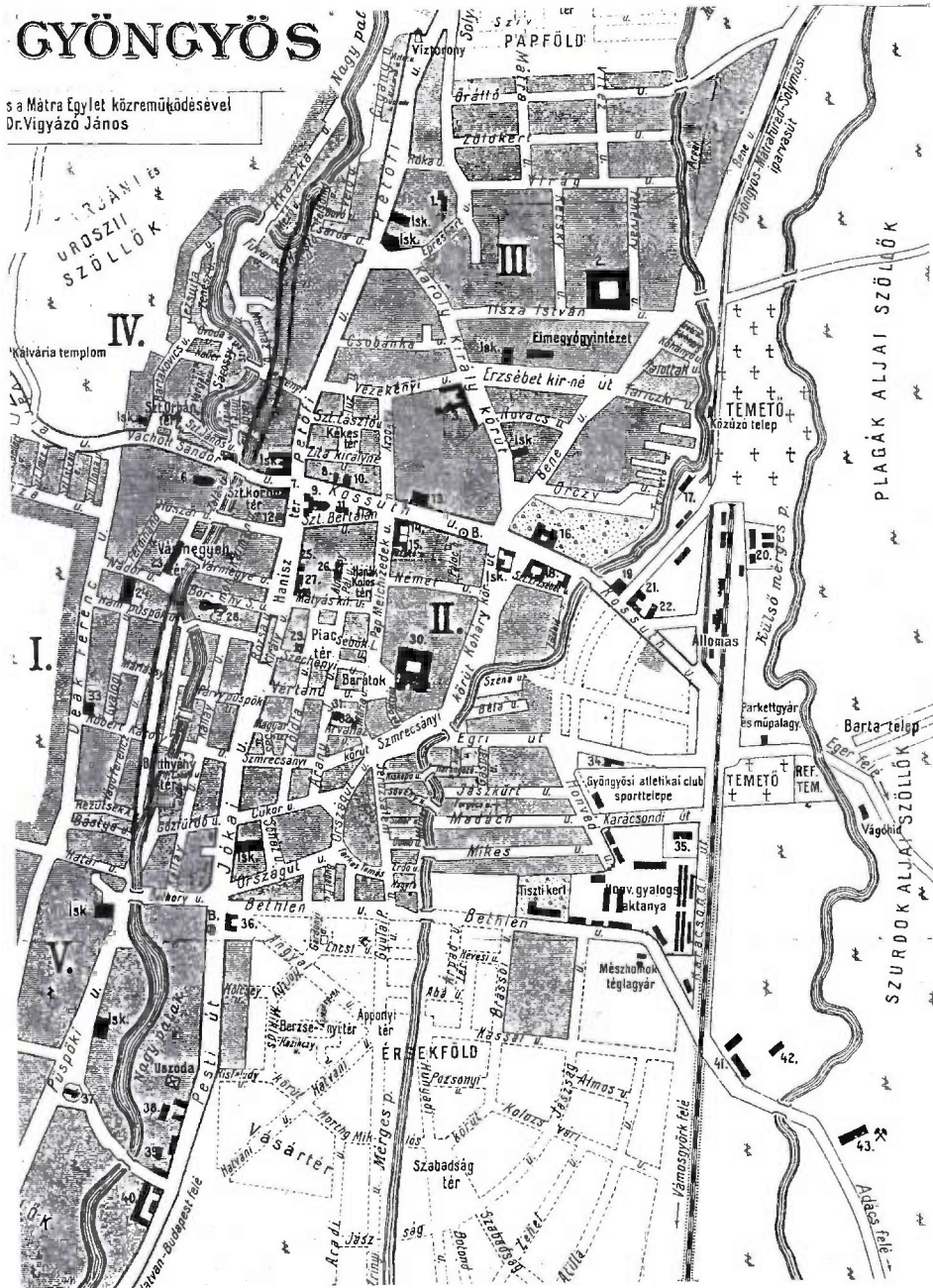
Ezzel együtt megoldást nyert volna a Patára vivő utca kiszélesítése is. A rendezési terv legsarkalatosabb pontja a Nagypatak szabályozása. A hatalmas kanyarokat levágva, új mederbe terelve a vizet széles egyenes utcákat, levegős tereket nyertek volna. A terv szerint a szabályozott új meder támfalát solymosi kővel kell megerősíteni. A Vigyázó-féle 1927-es térképen még a patak eredeti kanyargós vonala látható, s bejelöltük mellé a 30-as években megvalósuló, de már a rendezési terven feltüntetett szabályozott medervonalat. (7; 8a-b. kép)

Sajnos 1917-18-ban csak jogszabályokról és nem modern újjáépítésről beszélhetünk. Ez természetesen nem Harrer Ferenc bűne, hiszen ő mindent megtett, hogy megvalósítsa az elképzeléseket. Feltett szándéka volt egy városi építési anyagraktár berendezése, ahol a végleges építkezések számára a nehezen beszerezhető építőanyagokat gyűjtötte egybe. A város újjáépítésére és az ezzel kapcsolatos költségek fedezésére a Magyar Királyi Postatakarékpénztárnál három számlalapot nyitattott. Egyet a fent említett anyagraktár kezelésére, egyet a városépítési alap javára, egyet pedig a dologi kiadások fedezésére. Az anyagraktár számlájára 1918 januárjáig a Belügyminisztérium részéről 100.000 korona utalványoztatott, amelyből 57830 koronát használtak fel, részben iparvágány létesítésére, ideiglenes üzletek építésére, valamint a katonák ételmezésére. A városépítési alap számlájára ugyanebben az időszakban 130.000 korona állami segély érkezett, amelyből 78.360 koronát fordítottak a káder és belső kaszárnyák fő és melléképületeinek szükség-lakásokká való átalakítására, illetve takaréktűzhelyek vásárlására. A dologi kiadások 30.000 koro-

3 GÁL Edit B. 2000 135-161

GYÖNGYÖS

s a Mátra Egylet közreműködésével
Dr. Vigyázó János

7. kép. Gyöngyös területe 1927-ben.

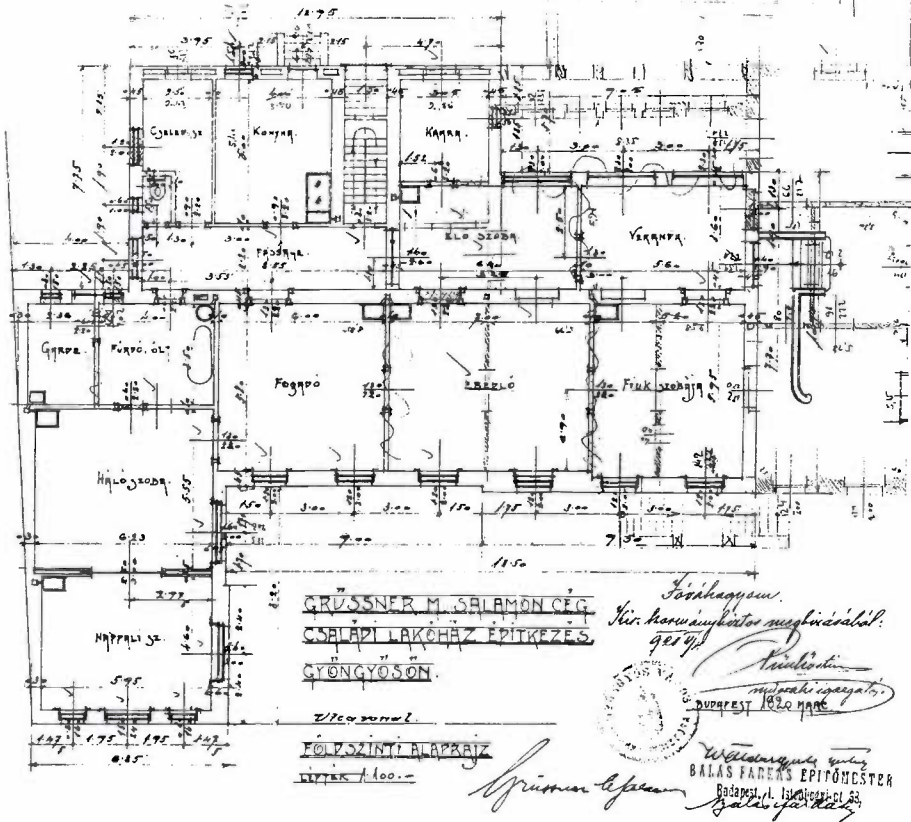
8.(a-b) kép. A régi patakmeder a Szt. Orbán tér és a Berényi utca között.

nás számlájáról fedezték a kormánybiztosi iroda fűtési, világítási és egyéb költségeit, valamint az alkalmazottak munkabérét.⁴ 260 ezer a 15 millió helyett! Természetesen nem csak az állam segített. Közadakozásból összesen 1.641.597 korona folyt be. Ebből közvetlenül a tűzvész után 815.463 koronát egyéni segélyezésre fordítottak, közel 50.000 koronából pedig ruhákat vásároltak és népkonyhákat állítottak fel.⁵ Mivel pénzre sürgősen szükség volt, az állami segélyre nem lehetett hónapokat várni, ezért 1918. szeptember 18-án a közgyűlés úgy döntött, hogy a Budapesten székelő Magyar Általános Takarékpénztár Rt.-től kölcsön képen felvesz 3 millió koronát 50 éves törlesztésre. A visszafizetés félévenként előre, azaz minden év május 15-én és november 15-én volt esedékes. A törlesztő összeg évi 156.000 korona.⁶ Ilyen pénzügyi feltételek mellett indult meg a város újjáépítése. A stafétát Kemény János kezéből 1919. november 8-án egy igen ambiciózus fiatalember Dr. Puky Árpád vette át. Kemény János a századforduló éveiben egy modern várost álmódott a Mátra aljára, s megértve az idők szavát az urbanizáció mentora lett. Dr. Puky Árpádnak hasonlóan nehéz feladata volt, hiszen folytatva a megkezdett utat romjaiból kellett Gyöngyöst felemelnie, s tradícióit megőrizve korszerű terveket nyitnia. Minden nehézség ellenére azonban a 20-as évek elején egyre-másra nőnek ki a földből a szebbnél szebb magán- és középületek. Tervezői olyan neves építészek, mint Wälder Gyula műegyetemi tanár, Medgyaszay István építőművész vagy Mohácsy László építész. Wälder Gyula nevéhez fűződik a tűzoltó laktanya és a Magyar Nemzeti Bank gyöngyösi fiókjának épületegyüttese, a víztorony, a Bruckner vendéglő, vagy Grüssner M. Salamon házának tervezése. Medgyaszay István művészetét hirdeti a Rusz-ház és a tisztviselők emeletes családi háza a mai Epreskert utcában. (9. kép)

9. kép. A 15 lakásos tisztviselőház.

-
- 4 HML V-101/b CCC/ 336/74
5 HML V-101/b CCC/ 336/74
6 HML V-101/b CCC/335/100

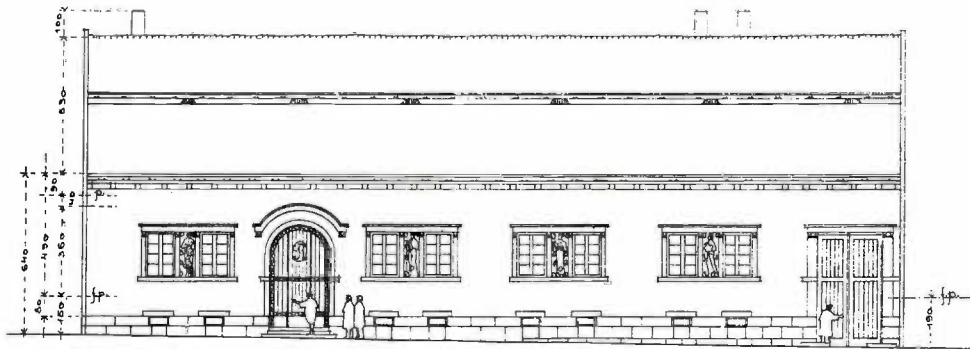
10. b kép. A Grüssner ház földszinti alaprajza.

Az épület kivitelezését Balás Farkas építőmester végezte. Az építési engedély a fal anyagára kő és téglá használatát, a tetőfedés esetében tűzmentes anyagot ír elő. Mivel a városrendezési terv a Belső-Mérges betömésével számolt ezért ebben az időszakban (az 1920-as években) az építkezésből eredő törmelékeket és felesleges földet egy meghatározott gyűjtőhelyre, a patakhoz kellett fuvarozni.

Gyöngyös legszebb épületei közé tartozott a Medgyaszay István által, 1922-ben , Ruzs Jakab borkereskedő számára tervezett családi ház a Jókai utcában. (Az egykori „II. sz.” kórház épülete.). Ruzs Jakab a visontai szőlőtelep tulajdonosa, a Gyöngyösi Izraelita Status quo Hitközség elnöke. A tervben szereplő, az allegórikus domborművekkel díszített földszintes főhomlokzat mögött tulajdonképpen kétszintes lakótér rejtőzik. (11. kép)

A földszinten az udvar felé néz a nyitott és fedett tornác, az íves záródású, nagyablakos ebédlő, mellette a konyha és a cselédszoba. A tornácra nyílik egy háló- és egy fürdőszoba, valamint az inas szobája. A Jókai utcai főkapun belépve a vendég a kicsi vagy a nagy hall-

NAGYS. RUSZ JAKAB ÚR CSALÁDI HÁZA GYÖNGYÖSÖN.
 ÚTCZAI HOMLOKZAT.

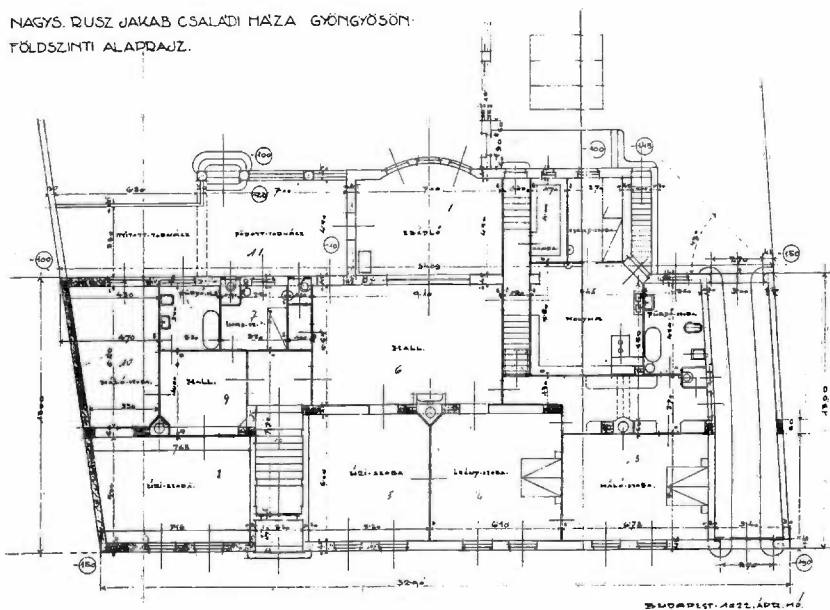

MÉRTÉK 1:100.

BUDAPEST, 1922. ÁPR. HÓ.

Orgyánás Medgyanay István

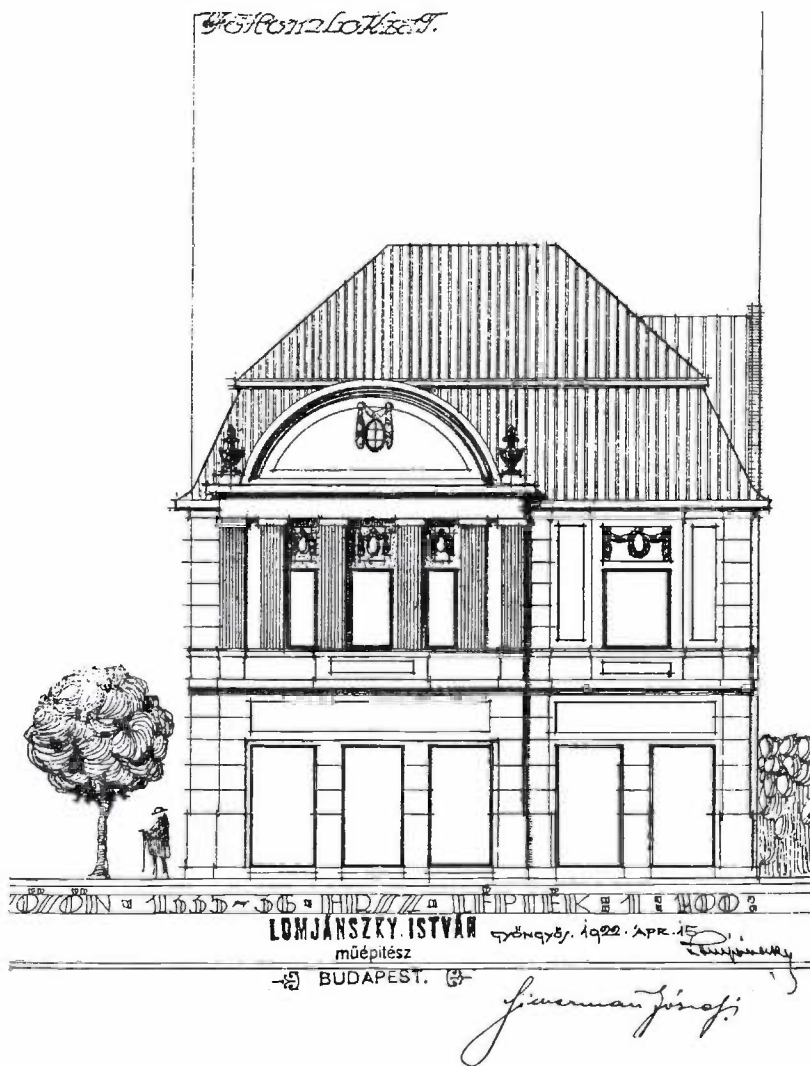
NAGYS. RUSZ JAKAB CSALÁDI HÁZA GYÖNGYÖSÖN.
 FÖLDSZINTI ALAPRAJZ.

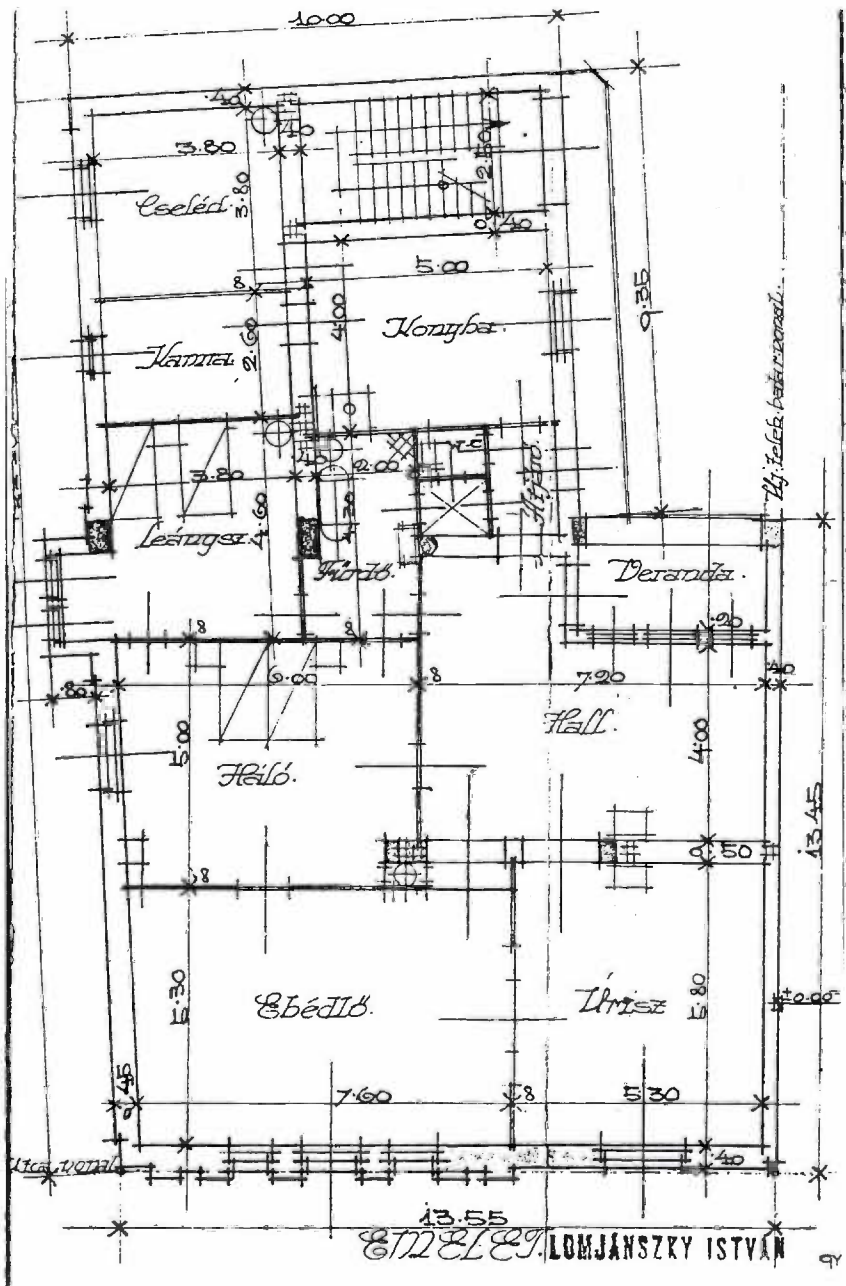
11. (a-b) kép. A Rusz-féle ház homlokzati terve és földszinti alaprajza.

ba érkezett, ahonnan az úriszobák nyíltak. A leányszobának is a hallból volt bejárata, illetve e mellett még egy hálószoba kapott helyet. Az épület ezen déli részéhez is tartozott természetesen külön fürdőszoba. A padlástérbe került a fiúk szobája, valamint a vendégszoba. Itt helyezték el a mosókonyhát és vasaló szobát, az ebédlő feletti térben pedig a teregetőt. Külön-külön volt élelem- és ruha padlás, szőlőkamra valamint raktár.

Szintén 1922. áprilisában tervezi Lomjánszky István Silbermann József emeletes házát a Kossuth és -a városrendezés által újonnan nyitott- Rákóczy utca sarkán. (12-13. kép)

12. a kép. A Silbermann-ház Kossuth utcai főhomlokzata.

12. b kép. A Silbermann-ház emeleti alaprajza.

13. kép. Silbermann ház a 30-as években a Kossuth és Rákóczy u. sarkán.

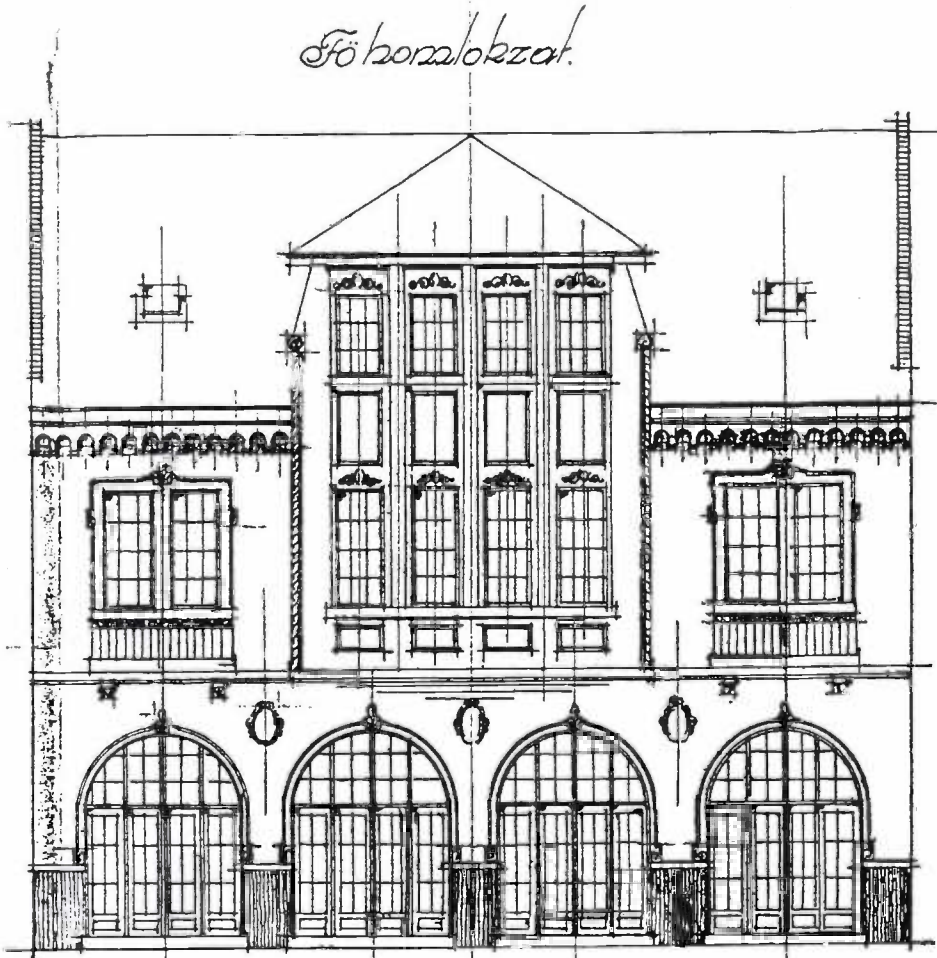
Itt az épület földszintjére üzlethelyiség, emeletére pedig egy aránylag „kicsi”, hallból, ebédlőből, úri- és hálószobából, leány szobából, északi végén a cselédszobából, konyhából, fürdőszobából és kamrából álló lakás került.

A Mátra Múzeumban található a Mohácsy László által a Téven családnak - özv. Téven Zoltánnénak, Tibornak és Erzsébetnek - tervezett épületbővítési rajz. Ekkor -1922 májusában- az egy évvel korábban felépített földszintes lakáshoz „szőlőfeldolgozó üzemet” toldottak. A pincében tárolták a bort, a földszinten volt a 115m² alapterületű ún. szüretelő helyiség, míg a félemeleten a gazdaság irányításához szükséges irodák. A gazdasági részbe egy 10 tonna teherbírású liftet is beépítettek. Ettől teljesen elkülönül a lakóegység, ahol télikert, hall, ebédlő, szalon, háló- és íriszoba, valamint konyha, fürdő- és cselédszoba kapott helyet. Az építési engedély kimondja, hogy 1923. május 15-én, a munka befejezésének napján lakhatási engedélyt kell kérni, különben a 15 éves adómentesség e nélkül nem érvényesíthető. (14. kép)

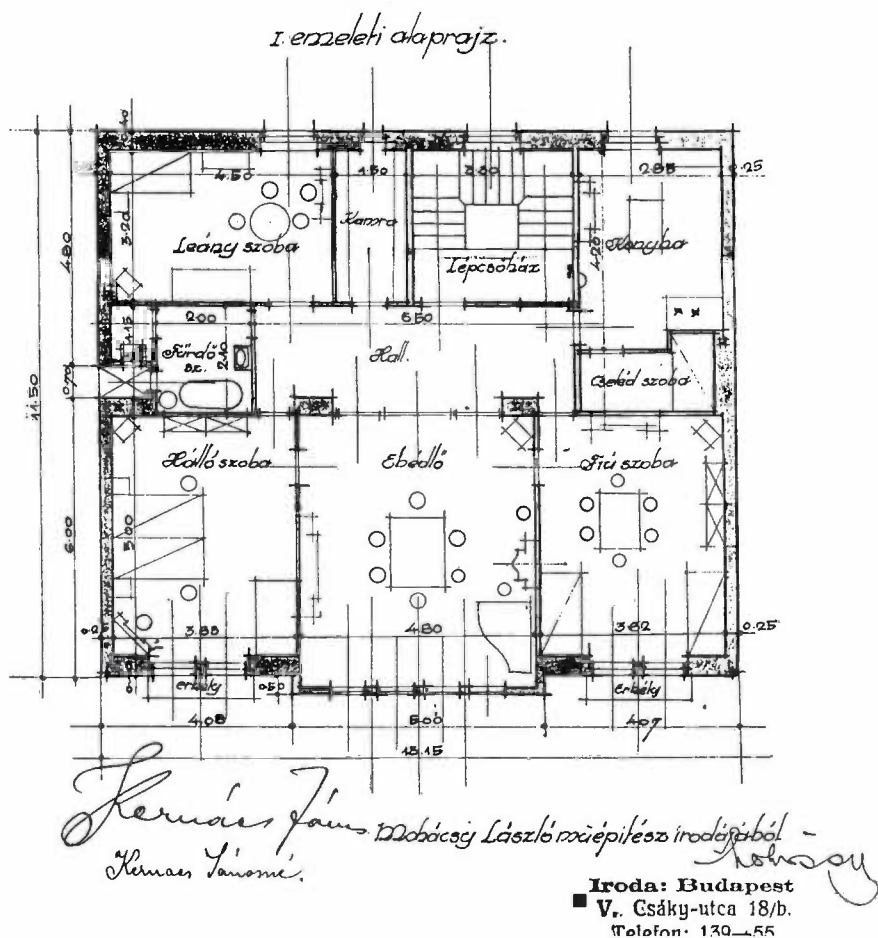
Szintén Mohácsy László tervezte Kernács János, a városszerte ismert és tisztelt „cipész-mester”, Hanisz téri házáét. Kernács János 1922 májusában szálloda és étterem (!) építésére kér engedélyt. A terv egy egyemeletes, középen emeltszintű épületet ábrázol, az udvar felé benyúló földszintes toldaléképülettel. Az épület alatt pezsgő, sör- és borpince, valamint jégverem kialakítását tervezték. A térről nyílt az étterem, 4 hatalmas félköríves záródású „üvegfallal”, s az emeletre került a lakás, amelyben, mint a tervrajz is mutatja hall, emeltherű ebédlő, a szülői háló, leány- illetve fiúszoba, fürdőszoba, konyha és cselédszoba kapott helyet. (15. kép)

Az épület felépült ugyan, de nem így és nem szállodának vagy étteremnek. A földszint a tervek szerint készült el, de nem étterem, hanem a Nemzeti Hitelintézet foglalta el. Az emeleti részen nem épült meg az emelt középrizalit, ellenben a tetőtérben padlásszobákat (?) alakítottak ki. (16. kép)

1924. szeptember 27-én Kernács János kibővített cipőüzletét saját házában a Hitelintézet feletti emeleten ajánlja tisztelt vásárlói figyelmébe. A Kernács-ház északi szomszédja a Gyöngyösi Kereskedelmi és Hitelbank Rt. székháza. Az „eredeti”, szecessziós homlokzatú székházat 1910-11-ben Frensd Dezső tervezte. Az épület a tűzvészben megsemmisült, s a bank az 1920-as évek elején ismét őt kérte fel az új székház megrajzolására. A tervek 1923.

15. a kép. A Kernács-ház homlokzati terve.

15. b kép. A Kernács-ház I. emeletik alaprajza.

májusában készültek el és október elején Gajdóczki Dezső és László munkájának eredményeként már állt az épület.⁷ (17. kép)

Szintén a 20-as évek elején Grüssner Jenő a Gyöngyösi Bank Rt. vezérigazgatója kezdeményezésére, a bank vállalkozásában épült fel a tér sarkán, az egykori Bruckner szálloda helyén a Gyöngyösi Hungária Szálloda impozáns kétemeletes épülete. 1924. szeptember 15-én Ascher Sándor igazgató újonnan átalakított étteremmel, 62, teljes komforttal - központi fűtéssel, „minden szobában vízvezetékkel”- berendezett szobával várta a vendégeket.⁸ (18-19. kép)

7 MOLNÁR József 1995/a.

8 Gyöngyösi Lapok 1924. szeptember 15.

16. kép. A Főtér a 20-as évek közepén.

A földszintes, még romos épülettől balra látható kétszintes ház a Kernács-ház.

1924-ben a helyi polgárság egyik szócsove a Gyöngyösi Lapok egyre többet foglalkozott a város újjáépítésével, a tervezett, de meg nem valósult fejlesztéssel. „Nincs vízvezeték, nincs csatornázás, de belátható időn belül nem is lesz, mert nincs rá pénz. - írják augusztus végén. Ebben a városban még ma sincs fürdő, még ma sincs jéggyár. A Bertalan templom tornyán nincs sisak, nincs harang. A városháza még mindig a régi, a Vachot Sándor utcai forduló még mindig olyan veszélyes, mint volt. A patakon átvezető híd nincs kijavítva. Nincs vásáracsarnok, nincs hatósági hússzék”.⁹ Az eredeti szabályozási terv szerint egy nagyszabású kultúrpalota megépítése is tervbe vététt, de pénzühiány miatt nem valósult meg, így a színészek még mindig a Hungária nagytermében játszanak. Építsék a Kaszinó-kert folytatásába a „kultúra házat”, ahová eredetileg a postapalotát képzelték. - hangzik egyből a javaslat is.¹⁰

A magánépítkezések mellett egyre több középületet emeltek. Wälder Gyula tervei szerint épült fel 1925 novemberére a Magyar Nemzeti Bank Gyöngyösi Fiókjának és a Tűzoltóaktanyának épületegyüttese a Pap Melchizedek és a Kossuth Lajos utca sarkán. (20-21-22. kép)

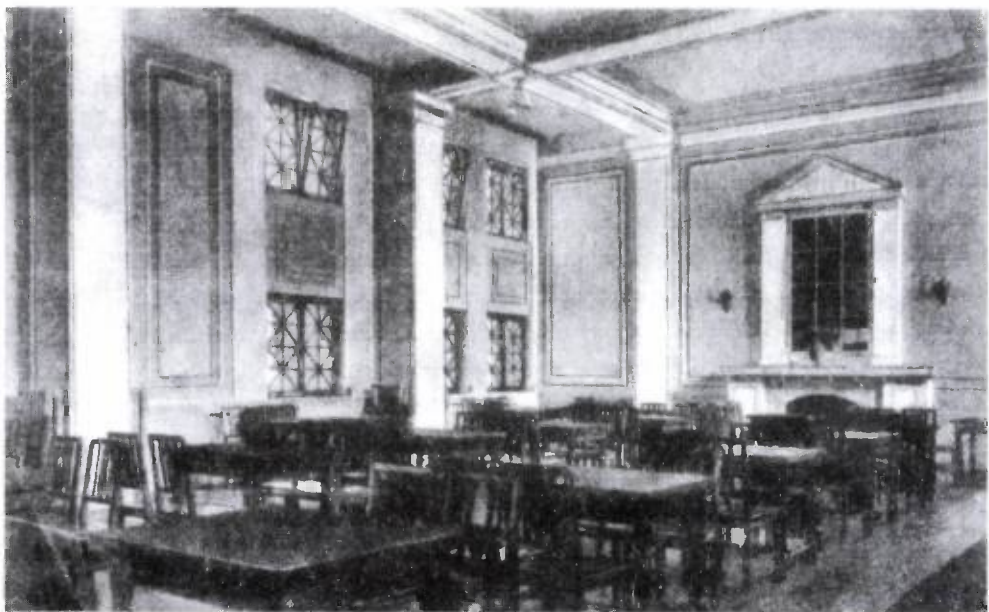
Az építész így emlékszik vissza a tervezésre és építkezésre: „Nagyon jól emlékszem rá, hogy mikor a Nemzeti Bankfiókot építettem, építkezés közben az volt a kritika, hogyha ilyen egyszerű magtárszerű épületet építenek, miért kellett azt fővárosi építésre bízni. Egy pár hét

9 Gyöngyösi Lapok 1924. augusztus 29.

10 Gyöngyösi Lapok 1924. november 22.

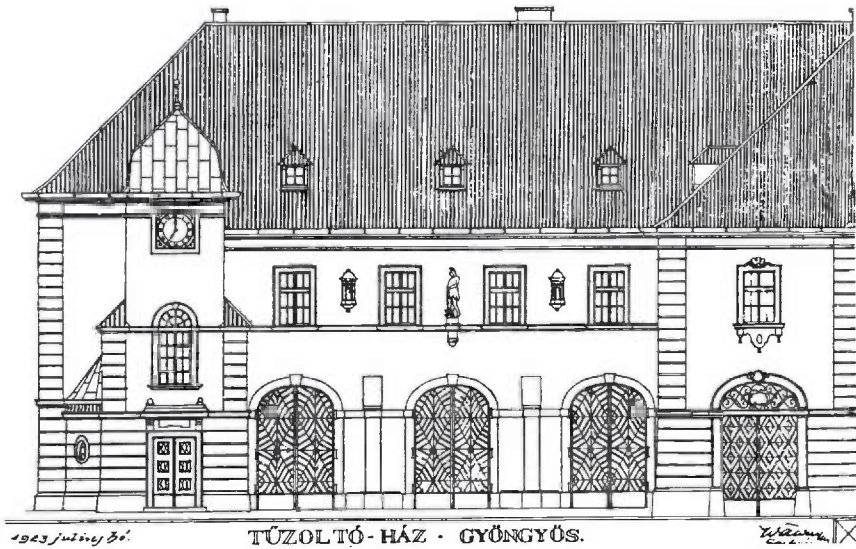
17. kép. A Gyöngyösi Kereskedelmi és Gazdasági Bank új székháza.

18. kép. A Hungária étterme 1925-ben. Ekkor a vezető már Bán Zsigmond.

19. kép. A Hungária szálló a Főtéren.

20. kép. Wälder Gyula terve a „Tűzoltó-házról”.

21. kép. Az épületegyüttes északi oldalán a Magyar Nemzeti Bank, ...

22. kép. ...déli oldalán a tűzoltóság kapott helyet.

múlva elhelyeztük a főkaput és akkor mindenki csodálkozott, hogy az egyszerű épület egy csapásra kis palotává változott.”¹¹

Az épületek díszítő elemeként Wälder előszeretettel használta a város gazdaságát jellemző szőlőfürtöt. Ez a motívum tűnik föl a banképületen, a Grüssner-házon valamint később a víztorony címerének kialakításánál is.

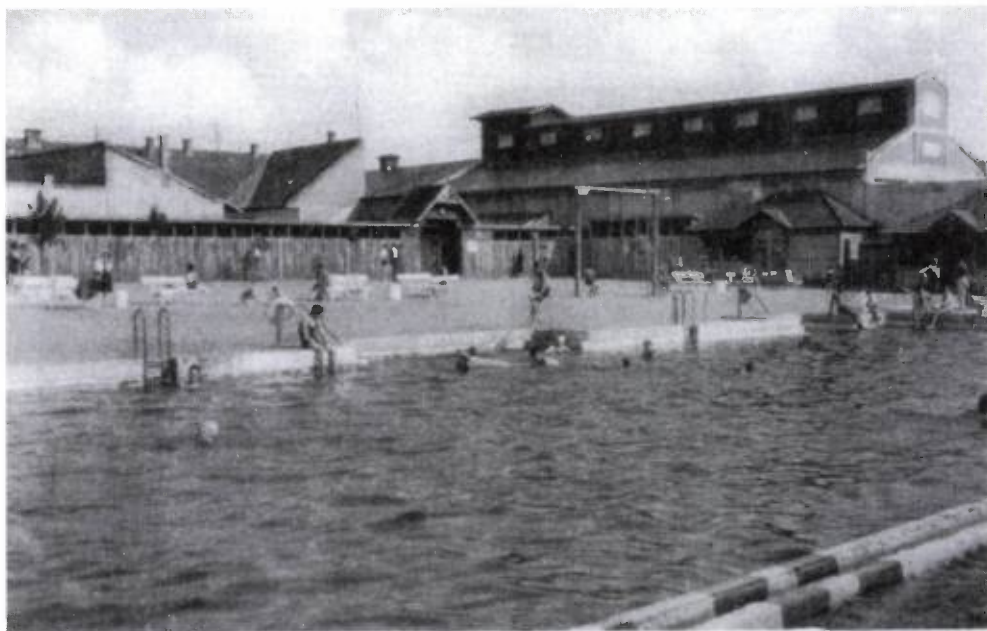
A városi polgárság nagy örömeire 1925. március 7-én a dr. Hajdú-féle házban, a Sas közben megnyílt a Vízgyógyintézet, amely egyben a tisztasági fürdő szerepét is betöltötte. A hatalmas, fényvisszaverő falfelülettel körülzárt világítóaknáknak, a jó szellőzést biztosító nagyfelületű ablakok és szellőző csatornák a modern építészeti megoldások hírnökei voltak. Az intézetben gőzfürdő, szénsavasfürdő, fenyőfürdő, villanyfürdő, massage és iszapkezelés várta a vendégeket.¹² (23. kép)

23. kép. A Vízgyógyintézet egykori bejárata.

Az uszoda, a strandfürdő hiánya már évek óta foglalkoztatta a gyöngyösieket. Végül 1926-ban a város déli felén a Büchler malom mellett felépült a „kissé hideg vízű” versenyuszoda. Az érdeklődés és a lelkesedés óriási volt. 1927-ben a malom jóvoltából már kellemesen meleg hőmérsékletű vízben fürdöttek a kilátogatók a hét minden napján. Egy valóságos sporttelep lett a strandfürdő területén - írja a Gyöngyösi Lapok -, ahol nemcsak úszni lehet, „hanem más sportok (torna, tenisz) is kultiválhatók.” A strand nagy látogatottságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a belvárosból autóbusz járatot indítottak a fürdőhöz, amely néhány fillérért oda-vissza szállította a vendégeket. A strand területén „büffet” várta hideg és meleg ételekkel a fürdőzőket, Grünzweig Ernő pedig 1927-ben megnyitotta női és férfi fodrászszalonját. „A Gyöngyösvidéki Gőzmalom nagy áldozatok árán létesített strandfürdője ma már országos hírű.” - szól a méltatás a Gyöngyösi Lapok 1927. júliusi számában. (24. kép)

A szabadfürdő kérdése az 1930-as évek elején kerül ismét napirendre, hiszen az emberek már nem csak testmozgásra, de napozásra, jó levegőre, egész napos pihenésre is vágytak. A régi uszoda területét ekkorra már kinőtte a város. „Csupán uszodát ma már nem is létesítenek

Gyöngyös

Strandfürdő

24. kép. A strandfürdő 1930 körül.

- írja a Mátравидéki Hírlap 1933. októberi számában -, mert uszodában az ottartózkodás csak egy-két órára terjedhet ki, a strandnál (szabadfürdőnél) mivel nagyobb területen fekszik a fürdőző közönség akár egész napját is ott töltheti a szabadban, a jó levegőn, a napfényen, kellemes szórakozási lehetőségek mellett." Gyöngyösön szabadfürdő létesítésére minden lehetőség adva volt. A városrendezési terv, amely e célra a Mérges mellett, az egykori vásárteret jelölte ki, gondolt a megfelelő nagyságú terület (2000 fürdőző esetén 2 kat. h.) fásítására, parkosítására. A városi vízvezeték szolgáltatta volna a tiszta, „moszatoktól és kórokozó bacillusoktól” mentes vizet. Az elképzelések szerint mesterséges szűrő és fertőtlenítő berendezések beiktatásával lehetővé vált volna, hogy a tavasszal beengedett vizet az egész nyári szezonban (!) használhassák. Természetesen ez ellen nem csak ma berzenkedünk. A 30-as években is szót emeltek az emberek - bár kissé ironikusan, de határozottan - a víz tisztaságáért. „A víz íztelen és szagtalan - úgy friss állapotban, néhány napig és néhány fürdőzőig, s ebben a halmaz és minőségi állapotban üdít, frissít - és vonz! - Sokakat vonz!! - de ha szagot kap ..már nem vonz - elriaszt! - Sokakat elriaszt!! Mindazokat, akiknek nem kellemes a medence vizét távolról is „élvezni”. A víz pénzzé lesz! Tiszta vizet - jóval gyakrabban - a medencébe! Nem korábban, csak amikor szagot - nem illatot! szagot! - kap! Egerben tiszta, üde, folyton friss a víz. Tíz jegy ára 4P - szag nélkül! Pont a fele a miénknek! Mi a feléért a szagot elengedjük!”¹³ Az 1930-as, de még inkább az 1920-as években azonban Gyöngyösön a víz nagy kincs

13 Mátравидéki Hírlap 1932. január

volt. Már a tűzvész előtt, Kemény János polgármestersége idején előtérbe került a városi vízvezeték megoldásának problémája. Akkor, első lépésként, megindult a város határában a vízkutatás. Valós eredmény azonban csak több, mint 10 évvel később mutatkozott. Magyarországon 1925-ben városai közműveinek fejlesztésére 10 millió dollár kölcsönt vett fel az amerikai Speyer-bankháztól. Ebből a kölcsönből részesült Gyöngyös is, így a város képviselőtestülete az 1926. április 19-én tartott közgyűlésen elfogadta és elrendelte, a Pazár István okleveles gépészmérnök által készített tervek alapján a vízmű megépítését. A munka 1926. július 26-án vette kezdetét. Egy év sem kellett hozzá és 1927. május 3-án megindult a vízszolgáltatás a városban,¹⁴ míg a mű felavatására 1927 novemberében került sor. A vízmű 1800 pengő költséggel épült. A vezetéki hálózat hossza 21500 m. A hálózatba 750 házat csatlakoztatott be, ezen kívül volt 46 közkút és 145 tűzbiztonsági csap.¹⁵ A vizet három, 155, 168 és 193 m mélységű artézi kút szolgáltatta. Az egyiket a város védőszentjéről Szent Bertalannak, a másodikat Kemény Jánosra emlékezve Nepomuki Szent Jánosnak, míg a harmadikat Hanisz Imre tiszteletére Szent Imrének nevezték. A 36 m magas és 550 m³ űrtartalmú víztorony épületét Wälder Gyula tervezte. A gép- és lakóház építését Gajdóczy Dezső és László építőmesterek gyöngyösi, a többi munkát (szivattyú telepek, tisztavíz-medence, víztorony, kútúrás stb.) Káldor Pál és Becsey Antal mérnökök budapesti, valamint a Gyöngyösi Cementárugyár Rt. helybeli cége végezte. (25-26. kép)

A víz mellett hasonló fontosságú volt a villamosenergia ellátás megoldásának kérdése. Az 1920-as években megindult építkezések miatt a régi, 1909-ben létesített Diesel-motoros villanytelep nem bírta a terhelést. A város 1919. január 1-vel felmondta a Ganz-féle villamossági Rt. üzembérletét és saját kezelésébe vette a telepet. Az 1921. októberében üzembe helyezett gőzegység a Gyöngyös alatt feltárt lignitet használta tüzelőanyagként. Hamarosan azonban ez sem volt elegendő. Egyenárammal ugyanis már nem lehetett biztosítani a megnövekedett szükségleteket. 1928-ban Hevesvármegye villamosításával kapcsolatban négy ajánlat érkezett be, amelyekből a város számára a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. és a Borsodi Szénbányák Rt. együttes ajánlata mutatkozott a legkedvezőbbnek. A városi hálózat átépítését és az új létesítmények fedezetét Gyöngyös ismét a Speyer-kölcsönből oldotta meg. 1928-ban megkezdődnek az egyenáramról váltó áramra történő átállítás munkálatai. Ebben igen nagy szerepe volt Kabdebó Jánosnak, aki nemcsak az átépítést, és annak költségvetését tervezte, de a kivitelezés irányításában is részt vett.¹⁶ A háromfázisú váltakozó áramra történő átállítás 1931-ben történt. Ekkorra felépültek a transzformátor állomások is. Ezen kis „házikók” építésénél nem csak a célszerűsége, de a szépészeti megjelenésre is figyeltek. A legegyszerűbb „KIOSZK” a zsinagóga elé került, míg az építészetileg legszebb állomás az Orczy kastély szomszédságában, a Kossuth és a Bene utca sarkán állt.¹⁷ (27; 28. kép)

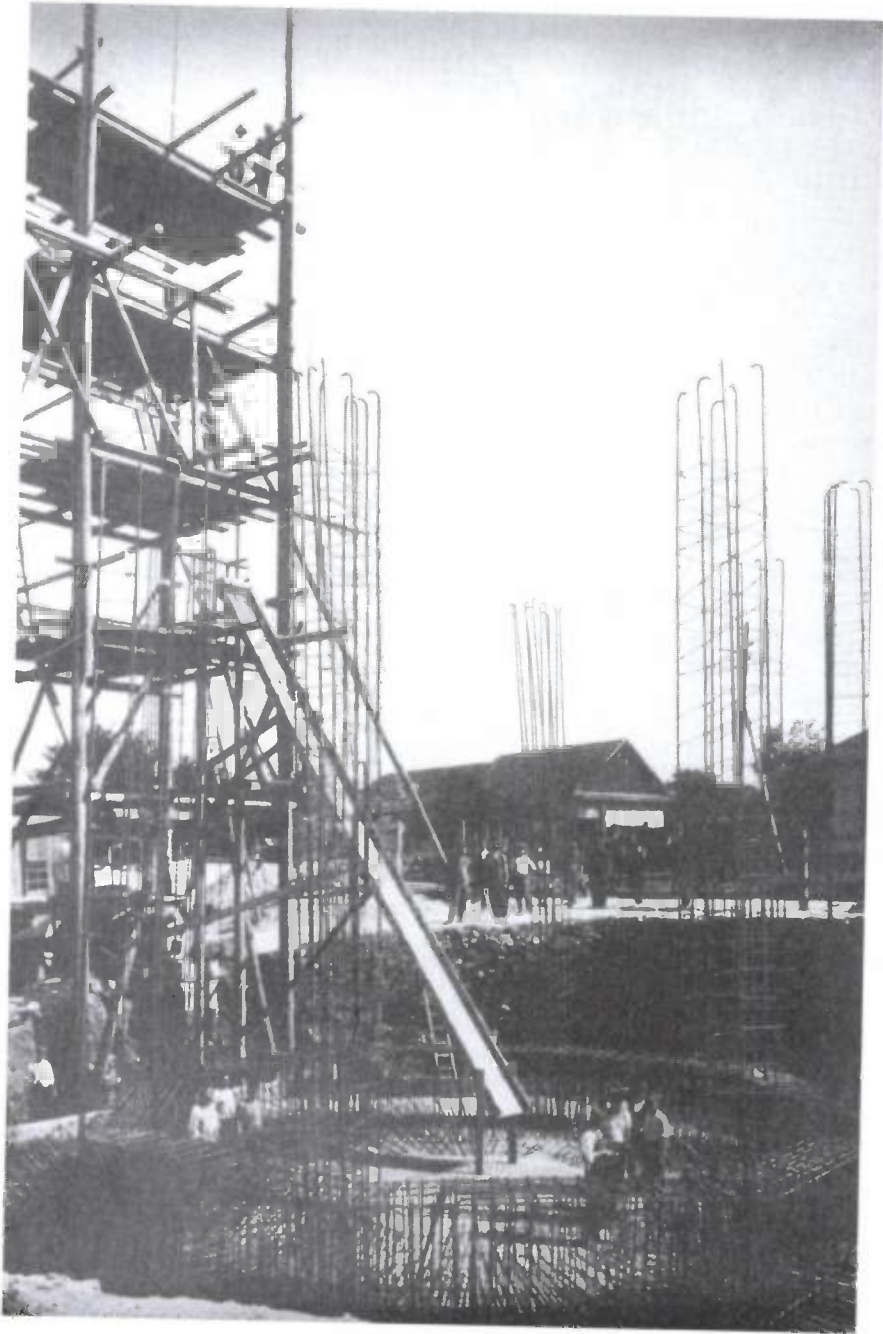
A 20-as évek elején 390 egész éjjeles falikar, 8 kandelláber és 30 db magasgyertyafényű függeszték biztosította a közvilágítást. A váltóáramra történő átállítás után 341 db féléjjeles és 419 db egész éjjeles lámpa működött. A fogyasztószám 1500 db-ról 1750 db-ra emelke-

14 Bizáki dr. Puky Árpád Gyöngyös város polgármestere ... Gyöngyös 1927

15 SZILÁGYI Attila-SZABÓ Béla 1987

16 Kabdebó János önéletrajza. MM. Tört.dok Gyűjt.

17 Kabdebó János önéletrajza. MM. Tört.dok Gyűjt.

25. kép. A víztorony építése 1926 nyarán.

26. kép. A kész épület 1927-ben.

dett.¹⁸ Az átépítés összesen 639000 pengőbe került,¹⁹ amelyet a közüzem a külföldi dollár-kölcsönből és a régi villanytelep felszerelésének értékesítéséből kívánt fedezni. A beruházásra felhasznált Speyer-kölcsön kamata és törlesztő részlete évi 67055 pengő volt. Az 1920-as évek végén tehát a város saját kezelésébe tartozott a villamosmű, a vízmű és az 1926-ban a személyszállításra átállt Mátравasút. (29. kép)

18 Kabdebó János: Gyöngyös város villamoshálózatának átépítési tervezete. MM. Tört.dok Gyűjt.

19 Mátравidéki Hírlap 1932. január

27. kép. A Nádor utcánál álló transzformátor-állomás.

Gyöngyös egyre inkább fejlődött. „Modern” épületek nőttek ki a földből, új utcákat nyitottak, megoldották a korszerű vízvezetést. Csupán a Hanisz téren és a Kossuth Lajos utcában, valamint a vásártéren álló barakkok emlékeztettek még tíz év után is a tűz pusztítására. A nagy tűzvész után a hajléktalanná lett gyöngyösi kereskedők részére a város főterén ideiglenes jellegű, és a célnak igazán csak rövid időre megfelelő barakkokat építtetett a kormánybiztosság, hogy ezáltal is hozzájáruljon a csaknem mindenüket elvesztett kereskedők támogatásához. Az újonnan épített házak szinte mindegyikében a tulajdonosok a földszintre bérelhető üzlethelyiségeket építtettek, modern világítással, nagy kirakattal, építészetileg előírt burkolattal. A barakkokat azonban szinte ingyen lehetett használni, így a világos, rendes üzletek leeresztett ro-

28. kép. Az Orczy-kert mellett lévő transzformátor állomás.

lói mögött csak a levegő dohosodott. A 20-as évek végén egyre többen emelik fel szavukat az idejétmúlt, a központban éktelenkedő építményekkel szemben, egyre többen sürgetik elbontásukat, hogy megkezdődhessen a tér parkosítása és „ezáltal ez a nagy városi objectum quasi Gyöngyös corsója és sétateré legyen.”²⁰ A „kopott csárda romjaira” emlékeztető épületek azonban még 1934-ben is csúfítják a várost, s a polgárok egyre hangosabban kérdezzetük:

"Barak, barak, kopottas kis barak!
Uraságod vajj még meddig marad?
Már szinte rossz ványadt areát nézni,
Mert a célja idejét múlt, régi ...

20 Mátravidéki Hírlap 1934

29. kép. Gyöngyös város Közművei tisztikara 1919-1929.

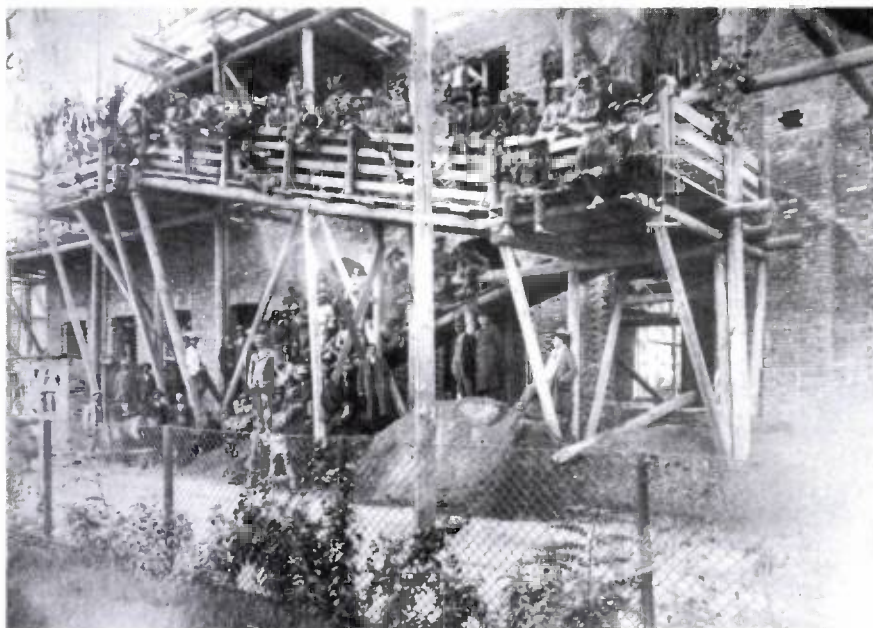
Új üzletek támadtak körüle,
 Ön pedig meg csaknem kiürüle,
 Még a kutyának sem igen kell már, -
 Lett hát adózólagtárgyi lomtár!!²¹

Ugyancsak majd 15 évet kellett várni arra, hogy az egykori Norma iskola földig leégett maradványai eltűnjenek a Szent Bertalan templom környékéről.

A tűzvész utáni városrendezés eredményeként a 20-as évek közepén megindul az Érsekföld beépítése. 1928. október 1-től a Bethlen és a Kassai u. közötti területen 30 városi kislakást ad bérbé a tanács. Az állami kölcsönből épült lakások tőketörlesztése és kamata évi 32 000 pengőjébe került a városnak. Az ikerházként megépült lakásokhoz egy szoba, konyha, kamra, veranda és mellékhelyiség tartozott, külön-külön bekerített 120 nöles telkekkel. A lakbéren felül minden lakó köteles volt a városnak a reá eső vízdíjat is előzetes negyedévi részletekben megfizetni. 420 és 340 pengős lakásokat osztottak szét. Két-két lakást kapott Molnár József kereskedő (ő az egyikből üzlethelyiséget alakított ki) és Kmoschek Elek gimnáziumi tanár.

21 Gyöngyösi Lapok 1928. március 24.

Az 1920-as évek második felében egyre többször kerül szóba a Postapalota felépítése. Már Wargha László városrendezési terve is számolt egy új postaépülettel, amelynek helyét a Hanák-kert folytatásában jelölte ki. Bár az építkezésre való „készülődés” már 1926-ban megindult, - amikor is a város a postakincstár kérésére, az épület céljára megvásárolt házakból kilakoltatta a lakókat, s az épületeket lebontva a hatalmas telket átadta a kincstárnak²²-

30. kép. A posta építése.

de az Orth Ambrus tervezte épület csak 1929-re készült el. Az építkezést az a Fodor Károly vezette, akinek nevéhez a Tűzoltólaktanya illetve a Nemzeti Bank, valamint az állami kislakások építése is kötődik.²³ (30; 31. kép)

Több mint 12 évvel a tűzvész után még mindig voltak elpusztult romok a város területén. Ezek közé tartozott a Nagypatak partján álló zsinagóga. Az 1930-as népszámlálás szerint a városban 2136 izraelita vallású egyén élt. 1927-től egyre sürgetőbben merült fel a hitközség belülről az új templom építésének igénye. A templom építése az 1928. évben került komolyan szóba, amikor dr. Vajda Ármin az akkori hitközségi elnök sok utánajárással 400000 pengő törlesztéses kölcsönt szerzett a hitközség új templomának felépítésére. Utódja, Rusz Jakab pedig kiírta a templom tervpályázatát. A tervpályázatra négy pályamű érkezett. A Faragó Ferenc által készített „Izrael háza” jeligés, valamint a Taussig és Róth által rajzolt „Ezra” jeligés pályázatot a hitközség 500-500 pengőért megvásárolta. A 2500 pengős első,

22 Gyöngyösi Lapok 1928. március 24.

23 MOLNÁR József 1995/b

Gyöngyös.

Posta-palota.

31. kép. Az 1929-ben átadott épület.

és 1500 pengős második díjat egyenlően elosztva a „Szent-Szent-Szent” (Jakab Dezső, Soós Aladár, Komor Marcell és Komor János) és az „Isten és Haza” (Baumhorn Lipót és Somogyi György) jeligés tervek szerzői kapták. A hitközség Warga László kormányfőtanácsos, valamint Kiss Sándor és Havas Sándor építészek véleményét is kikérve a Baumhorn - Somogyi-féle terv mellett döntött. (32. kép)

A zsinagóga körül, amelynek stílusát Baumhorn neve fémjelzi, mint a távlati rajz is mutatja levegős nagy teret, parkot, kevés épületet képzeltek a tervezők, amely „jelket üdítő” és pihenést nyújtó is egyben. A 305 500 pengőre kalkulált építkezéssel Lukács Lipót budapesti vállalkozót bízták meg, aki a budapesti Csáky utcai izraelita templomot is építette. 1929. július 31-én de. 10 órakor Feigl L. H. főrabbi, Rusz Jakab hitközségi elnök, dr. Kurcz Jakab alelnök, Baumhorn Lipót tervező műépítész, Somogyi György mérnök és a város képviselőinek jelenlétében ünnepélyesen megtették az első kapavágást az új templom felépítéséhez.

1934-ben báró Wildburg Arthúrné felajánlotta a település keleti felén álló kastélyát és 7 holdas parkját a városnak megvételre. Az egykori Orczy kastély megvásárlása már az 1880-as évek óta terve a mindenkori polgármestereknek, s most, hogy az eladás időszorúvá vált semmiképpen sem akarta a közönség az épületet, de különösen a parkot elveszíteni. A vétellel megoldódni látszott a városháza gondja is, hiszen a hivatalok kényelmesen elfértek volna a kastély szobáiban. Ezzel egyidejűleg a főtemplommal szemközti Szent Korona teret is meg lehetett volna tisztítani a leégett régi városháza toldozott-foldozott romjaitól, melyekre 1918-ban ugyan még tetőt raktak, hogy lassúbbá tegyék az enyészetet. Az egyezkedés a család és a tanács között közel 3 évig tartott. A képviselőtestület 1934 decemberében 265000 pengő vétel-

32. kép. A zsinagóga épületének látványterve.

árat hagyott jóvá. Ezért az épületet, a hozzátartozó parkot és az üvegházat kívánták megvenni. Voltak, akik ezt az árat sokallták, a család kevesellte. Végül 1937. március 1-én „csupán” 240 000 pengőért Gyöngyös megszerezte az ingatlant. A parkba és az „orangeriébe” beköltözött a városi kertészeti. Az épület felhasználására ekkor már több ötlet is felmerült. A városi hivatalokon kívül terveztek ide iskolát, internátust. Guba Pál 1937-ben javaslatot tett arra, hogy mivel a tulajdonos a kastély teljes berendezését itt hagyta az épület azon emeleti részeit, amelyet egykor a bárói család lakott nyilvánítsák múzeummá „különbén az Orczy teljes berendezése az utolsó szögig ebek harmincadjára kerül”. Sajnos a történelem másként döntött. Akkor az évszázados falak között nem lett városi hivatal, sem iskola, sem múzeum.

1937 - a II. világháború előestéje. A lángnyelvek pusztította májusi éjszaka óta eltelt 20 év. És micsoda 20 év! Az üszkös romhalmaz helyén új város épült vízvezetékekkel, villamos árammal, aszfaltzott utakkal. Épültek új, modern lakások, világos üzletek, impozáns közintézmények. A város területe csaknem duplájára növekedett. 1930-ban már 180 utcája van Gyöngyösnek.²⁴ Az építkezések során a település kissé eklektikus arculatot nyert. Hiába volt Wälder neobarokkos egységes elképzelése az újjáépítés stílusát illetően, az eredmény mégis „kicsit” más. Más - de ma már megszokott. Jól megfér egymás mellett a XVIII. szá-

24 HUSZÁR Éva B. 1997 . 70

zadi városi palota, s a 20-as, 30-as évek hol így, hol úgy sikerült stílustalan „kompozíciója”. Hosszú idő 20 esztendő. Ennyi idő alatt felnő egy generáció - és felvirágozik egy város. Sok megálmodott és még több megvalósult tervről hallhatott itt a tisztelt olvasó. Tudom a lista nem teljes, hiszen az 1920 és 1940 között, több, mint 1200 újonnan emelt épület közül csak szemezgettünk, bepillantva egy kicsit e korszak „lakáskultúrájába” is. Nem beszéltünk az adóhivatal szép épületéről, vagy a Téven-ház Rt. impozáns sarokházáról. Nem esett szó a kórházról, a Szent Bertalan templom renoválásáról, a vásártér felparcellázásának tervéről. Ez a 20 év azonban olyan intenzív építéssel telt, amelyet teljes egészében lehetetlen felvázolni egy tanulmány keretében. Mivel már többen, többször írták le, ezért tudatosan maradt ki Gyöngyös üdülőtelepének Mátrafürednek illetve a Mátrának a fejlesztése, amely elkezdődik ugyan a század elején, de Puky Miklós polgármestersége idején teljesebb kiigazán és indul hatalmas virágzásnak. Gyöngyös városfejlesztését megakasztja egy időre a világháború. Az 50-es évektől új szakasz kezdődik, s az egész országra jellemző építési „stílus”, a „lakótelep-program” uralja itt is a városfejlesztési elképzeléseket.

Irodalom

Rövidítések

MM = Mátra Múzeum

Tört. dok. Gyűjt. = Történetidokumentáció Gyűjtemény

GÁL Edit B.

2000 Gyöngyös belvárosának városképi alakulása a századforduló éveiben. In: Horváth László (Szerk.): Mátrai Tanulmányok Gyöngyös 135-161.

HORVÁTH László

1990 „Az eltűnt idő...” Dr. Puky Árpád polgármester életútja. In: Gyöngyösi Kalendárium 1990 Gyöngyös 42-45.

2000 Dr. Puky Árpád polgármester munkássága. In: Horváth László (Szerk.): Mátrai Tanulmányok Gyöngyös 205-221.

HUSZÁR Éva B.

1997. Gyöngyös város belterületének változása. In: Horváth László (Szerk.) Mátrai tanulmányok Gyöngyös

MOLNÁR József

1995/a Címlapunkon az egykori Luby, illetve a volt Gyöngyösi Kereskedelmi és Gazdasági Bank székháza - Fő tér 2.- sarokrésze látható.
Gyöngyösi Műsor január 25-31.

1995/b Címlapunkon Orth Ambrus tervei szerint 1929-ben Fodor Károly által épített gyöngyösi Postapalota egykor angyalos címerrel díszített főhomlokzata látható.
Gyöngyösi Műsor december 26-31.

1997. Gyöngyös településszerkezete In: Horváth László (Szerk.) Mátrai tanulmányok Gyöngyös

MSK Új sorozat 86.

1932 Az 1930. évi népszámlálás Budapest

SIMON Antal

1984 Heves megye villamosenergia-ellátásának története Eger

SZÉKELY Jenő

1931. Gyöngyös megyei város újjáéledése. In: Békássy Jenő (Szerk.) Heves megye újjáépítése Trianon után. Budapest 130-161.

SZILÁGYI Attila - SZABÓ Béla

1987 A gyöngyösi víztorony. Gyöngyös

Edit B.Gál

Die Gestaltung des Stadtbildes von Gyöngyös zwischen 1917 und 1937

Im Leben von Gyöngyös brachte der Feuerbrand im Jahre 1917 eine große Wendung. Eine große, in den Jahren von 1890 angefangene bedeutende Stadtentwicklung wurde abgebrochen. Man musste von 1918 an aus den Ruinen eine neue Siedlung aufbauen. Der Regierungskommissar des Wiederaufbaues war Dr. Ferenc Harrer, und die Regelungsplänen wurden von László Warga angefertigt. Sie konnten mit solchen Architekten wie István Medgyaszay, Gyula Wälder und László Mohácsy rechnen. Nicht nur der Wiederaufbau der verfallenen Gebäuden, sondern auch der Ausbau der Wasser- und elektrischen Stromversorgung musste gelöst werden. Im Jahre 1917 entstand auf dem Projektierungstisch eine moderne, „grüne“ Stadt, mit riesigen Parkanlagen und geschlossenen Baublocks, mit Parks angelegte Straßen und Plätze. Die Pläne konnten leider wegen Geldmangel nicht völlig realisiert werden. Die 20 Jahre zwischen 1917 und 1937 bilden trotzdem den Zeitraum des Neubeginns im Leben der Siedlung. Die leitende Persönlichkeit dieser schönen aber manchmal geisttötenden Arbeit war der Bürgermeister Dr. Árpád Puky, er spielte nicht nur beim Wiederaufbau der Stadt sondern parallel auch bei der Entfaltung der Mátra eine riesige Rolle. Diese Blütezeit wurde durch den zweiten Weltkrieg unterbrochen, und von den 50-er Jahren an tritt auch hier schon der Bau der Wohnsiedlungen in den Vordergrund.

B. GÁL EDIT
Mátra Múzeum
H-3200 Gyöngyös
Kossuth u. 40.